

Рецензия

за дисертация на тема

Personal and environmental factors for achievement motivation

(Личностни и социални фактори при мотивация за постижение)

представена за защита и получаване на образователна и научна степен ДОКТОР

Професионално направление 3.2. Психология, докторска програма „Културна и диференциална психология (на английски език)“

Докторант: Наталия Викторова Николова

Научен ръководител: проф. д. пс. н. Ирина Зиновиева

Този дисертационен труд има за цел да допринесе за разбиране на конструкта мотивация за постижение и връзките на това психично явление с редица елементи от психичното и социалното функциониране на човека. Структурата на работата следва и напълно отговаря на формалните критерии за подобни разработки – теоретична част, която очертава рамката на собствените изследователски търсения, а резултатите и анализът им са представени в емпиричната част.

Теоретичната част представлява едно стройно изложение на развитието в идеите за същността на мотивацията за постижение, появили се като алтернатива на доминиращата през първата половина на 20 век школа на бихевиоризма. Последователно се проследяват нюансите в разбирането на мотивацията за постижение като психологическа потребност: от първоначалната, но богата концептуализация в теорията на Хенри Мъррей, през вече класическата и много популярна теория на Макклеланд и сътрудници, последвана от теорията за целите и връзките на мотивацията за постижение с каузалните атрибуции и емоциите. На първо място ясно разграничени и детайлно проследени са схващанията за двата аспекта на мотивацията за постижение в различните теории – потребността от постижение и мотива за избягване на неуспех (страх от провал). Второ, разгледани са проявленията на мотивацията за постижение в контекста на ситуационно поставяните цели, което значително обогатява разбирането на конструкта. Следвайки хронологията в развитието на разбиранията за мотивацията за постижение на трето място авторката се занимава с атрибутивните теории като разглежда основните обяснения (атрибуции), които човек прави при успех или при провал и как тези

атрибуции са свързани със съответните мотиви (за постижение или за избягване на неуспеха). Теоретичният обзор завършва с анализ на афективните компоненти в мотивацията за постижение – очакване за преживяване на гордост или на срам при очакване съответно за успех или неуспех. Във връзка с това се отделя внимание и на възприятието за собствената компетентност и ефикасност. Богатството и разнообразието (както съдържателно така и терминологично) от тези идеи – литературният обзор включва над 450 - е успешно систематизирано.

Следваща стъпка в работата е разработването на собствен теоретичен модел, който да бъде емпирично проверен. И така дисертантката избира да го разположи в рамките на класическата идея за двукомпонентна структура на мотивацията за постижение – мотивация за успех и мотивация за избягване на неуспеха. Моделът включва редица личностови и средови променливи - 10 личностови особености и 4 фактора на средата - които авторката смята, че биха могли да са свързани и с двата компонента на мотивацията за постижение (естествено по обратен начин). Изборът им е убедително обоснован както от наличните емпирични данни така и от свързаните с тях теоретични постановки. За естеството на връзката – положителна или негативна - на всяка от тези променливи с единия или другия компонент на мотивацията за постижение са формулирани отделни хипотези, които прегледно се групират в четири панела, следвайки предложения теоретичен модел. Като илюстрация могат да се посочат само някои от тях. Очаква се например, че компонентът потребност от постижение ще е положително свързан с личностовите особености чувство за собствена ценност, усещането за самоефикасност, самохаресване, перфекционизъм както и с някои социални фактори като родителски натиск и социално сравнение. Компонентът страх от неуспех се предполага да е положително свързан на първо място със склонността към изпитване на срам, невротизма и страха от успех, но също и със социалните фактори сравнение с другите, очакванията от страна на родителите и тяхната критичност.

Методологията на емпиричното изследване е внимателно разработена като се включват предимно утвърдени в изследователската практика методи, но независимо от това надеждността им в собственото изследване е отново проверена. Впечатляващ е броят на използваните инструменти – 15 скали. Едната от тях е оригинална разработка – скалата за склонност към споделяне и сътрудничество, а две други представляват преработки на съществуващи методи – скалата за условно чувство за собствена ценност и съкратената версия на скалата за потребност от постижение. Тази част от дисертацията

определено свидетелства за методологичната подготвеност и съвестност в работата на дисертантката. Обемът на извадката е сравнително добър – около 450 лица; относително добре балансирана е по възраст и образователен ценз, но както обикновено става в нашите изследвания, жените преобладават. Тези параметри на извадката позволяват да се направят необходимите за проверката на хипотезите количествени анализи както и дават основание за приемане на направените изводи като достоверни.

Като използва адекватни за целите на своето изследване статистически методи – факторен анализ, корелационен и регресионен анализ – авторката анализира богатството от получените емпирични данни в няколко насоки:

Първо, проверка за наличието на евентуална структура в концептите потребност от постижение и страх от провал (чрез факторен анализ). В резултат се установява, че съдържанието на потребността от постижение определено се изразява в два фактора. Първият включва от една страна амбиция, решителност за постигане на висок стандарт, и от друга действеност, отдаденост, за да се доведе работата до успешен край. Съдържанието на втория фактор се изразява в склонността да се сравняват собствените постижения с тези на другите и важността на себепредставянето, т.е. фокусът е върху междуличностния аспект на постиженията. Колкото до концепта страх от неуспех изследването не установява никаква вътрешна структура и в последващите анализи той остава като едномерен конструкт. Като цяло данните от тази част на работата съответстват на резултатите получени от други автори.

Втората линия на анализи е в посока на търсенето на връзки между личностните и средовите променливи с откритите в собственото изследване два основни фактора в мотивацията за постижение – от една страна амбициозност и решителност в постигане на собствените цели, а от друга конкурентност и желание за превъзходство. Тук авторката установява различен модел на взаимовръзки при двата фактора. Амбицията и решителността са положително свързани най-вече със самоефикасността, самохаресването, споделянето и оптимизма, а негативно свързани с невротизма, страха от успех и склонност да се преживява срам. Вторият аспект в мотивацията за постижение - конкурентността и желанието за превъзходство - е положително свързан с чувството за собствена ценност, песимизма, невротизма, склонността да се преживява срам и отрицателно свързан със самохаресването и донякъде със самоефикасността. Тази сложна картина от взаимовръзки води авторката до един определено интересен и

основателен извод, че мотивацията за постижение може да е свързана както с личностови характеристики, условно наречени „положителни“, така и с дезадаптивни личностови особености поради факта, че тя има посочените по-горе два аспекта. По аналогичен начин се търсят и връзките на личностовите и средовите променливи със страха от неуспех. Най-силни положителни връзки се регистрират с чувството за собствена ценност, склонността за преживяване на срам и перфекционизма, а отрицателни със самохаресването. Що се отнася до средовите фактори установява се, че всички заложили променливи в някаква степен са свързани както с потребността от постижение така и със страха от неуспех.

Третата насока на анализи цели да разгледа заложените в теоретичния модел личностови и средови променливи като потенциални предиктори на мотивацията за постижение. За целта са проведени съответните стъпкови регресионни анализи и те дават основание да се очертаят редица причинно-следствени връзки. Като значими предиктори и на двата аспекта на мотивацията за постижение се оказват почти всички личностови характеристики от теоретичния модел. Що се отнася до факторите на средата, тези които добре обясняват индивидуалните различия в потребността от постижение са социалното сравнение, удовлетвореността от живота и родителския натиск, докато за страха от неуспех всички променливи са добри предиктори с изключение на удовлетвореността от живота. Обобщавайки резултатите в тази част от работата струва ми се интересен въпросът защо теоретичният модел има по-голяма предиктивна стойност по отношение на страха от неуспех в сравнение с потребността от постижение.

Като цяло изследването предоставя множество емпирични данни, които дисертантката успешно анализира съпоставяйки ги със съществуващите вече в литературата. Установените взаимовръзки и тяхната интерпретация определено допринасят за обогатяване на разбирането за концепта мотивация за постижение, което несъмнено е теоретичен принос. Освен това обаче смятам, че тази разработка би могла да има и съществена практическа стойност – да бъде полезна за работата на психолозите-консултанти и психотерапевтите във всички сфери, където има очакване за високи постижения.

По темата на дисертацията са направени 4 публикации – 2 самостоятелни и 2 в съавторство с научния ръководител.

Съдържанието на дисертационния труд е адекватно представено в автореферата, а посочените приноси действително отразяват получените резултати.

В заключение смятам, че дисертацията представлява едно успешно задълбочено теоретично и богато емпирично изследване на комплекс от взаимосвързани явления. Тя показва отличната цялостната подготовка на докторантката – както теоретична така и методологична - и свидетелства за нейната нагласа към прецизност в изследователските търсения и интерпретации. Смятам, че Наталия Викторова Николова е перспективен изследовател и предлагам на СНС по психология да ѝ присъди научната и образователна степен “Доктор”.

София, 23 март 2022 г.

доц. д-р Елена Паспаланова